

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ПОДІЛУ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ В ГАЛИЧИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939 РР.)

Мельник А.І.,

*адвокат, кандидат юридичних наук,
докторант кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
юридичного факультету*

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID: 0009-0007-4977-3679

e-mail: melnyk0982@gmail.com

Мельник А.І. Еволюція ідеї поділу влади в українській політико-правовій думці в Галичині у міжвоєнний період (1918–1939 рр.).

Стаття присвячена аналізу формування та розвитку фундаментальних принципів поділу влади в теоретичних концепціях представників української політико-правової думки. Наголошено, що на початку ХХ століття період бездержавного існування ознаменувався піднесенням національної свідомості українців, зростанням їх активності у політико-правовій думці з чітко вираженими прагненнями до політичної боротьби за відновлення української державності. Підкреслено, що намагання реалізувати теоретичний досвід проблем взаємовідносин владних структур припадають на період національно-визвольної боротьби, коли будівництво української держави перейшло в реальну площину.

Висвітлено еволюцію концепцій поділу влади в українській політико-правовій думці міжвоєнного періоду в Галичині. Проаналізовано погляди її знакових представників на побудову та організацію оптимальної моделі державної влади, праці яких складають основу представленого дослідження. Констатовано, що на формування тих чи інших науково-теоретичних ідей значний вплив мали менталітет, пануючі в суспільстві цінності, розвиток принципів конституціоналізму, демократії, верховенства права та законності, а також конкретні історичні умови, які склалися в галицькому суспільстві у міжвоєнний період. Акцентовано увагу, що класичних принципів поділу влади, які сформуливали представниками української політико-правової думки націонал-демократичного спрямування, не сприймали інтелектуали, розчаровані результатами та наслідками визвольних змагань – консерватори та націоналісти. Їх світоглядні парадигми кардинально відрізнялися від державно-правових поглядів націонал-демократів, які домінували в українському суспільно-політичному житті. Консерватори найсприятливішою формою державного правління в Україні вважали монархічну державу, а представники націонал-самостійницької ідеології відстоювали державницьку концепцію націократії.

Ключові слова: світоглядні парадигми, конституційні проекти, принципи поділу влади, націонал-демократія, класократія, націократія, система стримувань і противаг.

Melnyk A.I. The evolution of the idea of the separation of powers in Ukrainian political and legal thought in Galicia in the interwar period (1918-1939).

The article is devoted to the analysis of the formation and development of the fundamental principles of separation of powers in the theoretical concepts of representatives of Ukrainian political and legal thought. It is emphasized that at the beginning of the 20th century, the period of stateless existence was marked by the rise of the national consciousness of Ukrainians, the growth of their activity in political and legal thought with clearly expressed aspirations for a political struggle for the restoration of Ukrainian statehood. It is emphasized that attempts to implement the theoretical experience of the problems of the relationship between power structures fall on the period of the First National Liberation Struggle, when the construction of the Ukrainian state entered the real plane.

The evolution of the concepts of separation of powers in Ukrainian political and legal thought of the pre-war period in Galicia is highlighted. The views of its significant representatives on the construction and organization of the optimal model of state power, whose works form the basis of the presented study, are analyzed. It is stated that the formation of certain scientific and theoretical ideas was significantly influenced by the mentality, values prevailing in society, the development of the principles

of constitutionalism, democracy, the rule of law and legality, as well as the specific historical conditions that developed in Galician society in the pre-war period. It is emphasized that the classical principles of the separation of powers, which were formed by representatives of Ukrainian political and legal thought of the national-democratic direction, were not perceived by intellectuals who were disappointed with the results and consequences of the First Liberation Struggles - conservatives and nationalists. Their worldview paradigms were radically different from the state and legal views of the national-democrats who dominated Ukrainian socio-political life. Conservatives considered the monarchical state to be the most favorable form of state government in Ukraine. And representatives of the national-independence ideology defended the statist concept of natocracy.

Key words: worldview paradigms, constitutional projects, principles of separation of powers, national democracy, classocracy, natocracy, system of checks and balances.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток української юридичної науки значною мірою зумовлюється потребою як найповнішого аналізу досвіду попередніх поколінь, який багато в чому був визначальним. З огляду на це важливим є висвітлення та переосмислення багатьох подій і державно-правових явищ нашої історії. Невипадково учені, поряд із дослідженням сучасних завдань, повертаються до вивчення наукових доробків минулого, які в силу різних причин так і не були реалізовані.

Одним з таких проявів є вивчення конституційних проектів, сформованих в українському суспільно-політичному середовищі Галичини у міжвоєнний період, де поряд із класичними принципами, які артикулювали націонал-демократи (період УНР-ЗУНР (1918–1923)), набували поширення радикальні ідеї, носіями яких були консерватори та націоналісти. Вони відкидали демократичний шлях розвитку майбутньої Української держави, вважаючи оптимальною для національного розвитку автократію. З огляду на це важливо проаналізувати внесок знакових представників української політико-правової думки у побудову та організацію оптимальної моделі державної влади. Це дасть можливість відслідкувати напрями еволюції української політико-правової думки в міжвоєнний період, як з точки зору історичної ретроспективи, так і з позицій запозичення досвіду формування принципів поділу державної влади та пристосовування його до специфіки і особливостей українського державно-правового будівництва в наш час.

Стан опрацювання проблематики. На цьому етапі розвитку української державності питання поділу влади були об'єктом уваги багатьох учених, серед яких вагомий внесок у наукову розробку даної проблематики здійснили Т. Андрусяк, І. Василик, В. Возьний, П. Гураль, О. Кравців, І. Кресіна, В. Кульчицький, В. Макарчук, М. Мацькевич, В. Погорілко, В. Потульницький, А. Савчак, О. Саган, П. Стецюк, В. Тацій, Б. Тищик, Ю. Тодико, І. Усенко, Т. Ходак, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко та інші. Однак питання, винесене у назву статті, тобто аналіз еволюції ідеї поділу влади у поглядах представників української політико-правової думки в Галичині у міжвоєнний період, висвітлюється вперше.

Мета дослідження – проаналізувати та оцінити запропоновані українськими вченими і політиками міжвоєнного періоду ідеї поділу влади і показати прикладну цінність науково-теоретичних концепцій у питаннях теорії держави і права для сучасних процесів державотворення в Україні.

Виклад основного матеріалу. З проведеного дослідження доходимо висновку, що ідея розподілу влади у державотворчих процесах України, попри те, що вона базується на багатовіковій спадщині як світової, так і української політико-правової думки і має тривалий період її розробки та практичного втілення, залишається злободенною та дискусійною. Як слушно зазначає О. Кравців, значення принципу поділу влади та актуальність його дослідження в наш час обумовлені тим, що разом з іншими інститутами демократії його дотримання створює умови для належного функціонування державного апарату, утвердження реального ідеологічного та економічного плюралізму, забезпечення прав і свобод громадян, пошуку шляхів діалогу [1, с. 1]. Отже, реальний поділ державної влади на незалежні гілки є найбільш важливим для реалізації влади в демократичній державі. Без поділу влади і ефективної системи стримувань і противаг не може бути правової держави.

Творцями пам'яток українського конституційного процесу були класики української політико-правової думки М. Грушевський, С. Петлюра, К. Левицький, Є. Петрушевич, О. Лотоцький, С. Єфремов, С. Шелухін, С. Дністрянський, В. Старосольський та ін. У 20-х роках ХХ століття вони сформували політичні та правові ідеї, які піднесли національну свідомість українців до політичної боротьби за відновлення державної незалежності. Тоді в українському суспільно-політичному житті домінували наукові концепції, розроблені представниками політико-правової думки націонал-демократичного спрямування, які намагались реалізувати теоретичний досвід проблем взаємовідносин владних структур на практиці.

Великий вплив на розвиток українського конституціоналізму на початку XX століття мали теоретичні ідеї Станіслава Дністрянського (1870–1935) – видатного ученого, юриста, громадського та державного діяча професора Львівського та Українського Вільного університетів, дійсного члена Наукового Товариства ім. Шевченка, академіка Всеукраїнської Академії Наук, одного із основоположників національно-державницького напрямку в українській політико-правовій думці, автора політичної концепції української держави [2, с. 106]. У своїх працях, опублікованих як українською, так і німецькою, польською, французькою та чеською мовами, мислитель, поряд з дослідженнями в галузі теорії та філософії права, цивільного та міжнародного приватного права, приділяв значну увагу вивченню державного та конституційного права.

З позиції юридичної науки погляди С. Дністрянського на державу розкриті у працях Т. Андрусяка, І. Василик, В. Возного, Д. Габінета О. Кравціва, А. Коваля, А. Савчака, Н. Стецюк, П. Стецюка, В. Потульницького, І. Усенка та інших. З їх аналізу доходимо висновку, що науково-теоретичні концепції вченого у сфері конституційного права найповніше були втілені у двох проектах Конституції – «Устрої Галицької Держави. Проект тимчасових основних законів для покликання в життя Галицької Держави» [3] та в «Проекті Конституції Західно-Української Народної Республіки» [4]. У цих Актах вчений суворо дотримувався принципу поділу влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову, який прийнятий на сьогодні у конституційній теорії та реалізується на практиці при організації влади у всіх демократичних державах світу.

Так, у проекті «Устрій Галицької Держави» С. Дністрянський подав загальну характеристику організації органів державної влади й управління, яка передбачала створення Галицької держави у формі парламентської республіки. Законодавча влада мала належати Народній Раді, яку було обрано на Народних Зборах 18 жовтня 1918 р. Народна Рада мала представляти законодавчу владу та підготувати проект закону про вибори до парламенту – Народного Союму на засадах «загального, рівного, таємного й безпосереднього права голосування з пропорційним заступництвом для національних меншостей» [5, с. 19]. Виконавча влада повинна була належати уряду – Народній Управі, до складу якої мали увійти шість міністерств (управ). Керівників міністерств мав призначати парламент. Другий проект, на переконання П. Стецюка, є взірцем українських конституційно-правових доктрин періоду УНР-ЗУНР, який ніби увібрав у себе весь багаж європейської конституційної думки того часу [6, с. 178–185]. Для такого висновку, на наш погляд, є всі підстави, адже Проект Конституції Західноукраїнської Народної Республіки базувався на основах народної ідеї та народного авторитету, де народ опирається на державу, а держава на народ.

В основу організації органів державної влади покладено принцип її поділу на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Однак, автор проекту вважав, що для «обґрунтування тривалої народної влади в державі слід скликати Установчі Збори, вибори до яких повинні відбутися на основі загального, безпосереднього, рівного і таємного голосування без різниці статі. Право обирати та обиратися мають громадяни, які досягли 21 року життя (§ 44) [7, с. 166]. Одночасно з виборами Установчих Зборів мали пройти і вибори першого Президента Республіки. Установчі Збори, переймаючи на себе функцію органу законодавчої влади, повинні були затвердити Конституцію ЗУНР, поділивши територію держави на адміністративно-територіальні одиниці, ухвалити закон про вибори депутатів парламенту та депутатів місцевих представницьких органів, розробити і прийняти необхідні фінансові та податкові закони. Після виконання цих завдань Президент Республіки повинен був розпустити Установчі Збори та призначити вибори до парламенту – Народної Палати, а також нові президентські вибори [7].

Законодавчу владу мав представляти парламент – Народна Палата, яка повинна була обиратися строком на 4 роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. За своєю структурою Народна Палата – це однопалатний парламент. Проект Конституції передбачав створення парламентських комітетів. Загальне керівництво діяльністю парламенту покладалося на Голову Народної Палати та двох його заступників, які мали обиратися парламентом з числа його депутатів [7].

Судова система ЗУНР мала охоплювати як окремі інституції суди, Державний Судовий Трибунал та Голову Державної Юстиції. «Судді призначаються Президентом Республіки, або заступаючим його Головою Державної Юстиції, остаточно і на все життя» (§ 117). Вони є самостійні й незалежні у своїх діях і відповідальні тільки перед законом. Участь народу у судочинстві мала забезпечуватись мировими судами, судами народних засідателів та присяжних. Загальне управління юстиції мав очолювати Голова Державної Юстиції, якого призначати і звільняти з цієї посади повинен був Президент Республіки. Верховне правосуддя покладалося на Державний Судовий Трибунал. До повноважень Державного Судового Трибуналу також відносилось визначення конституційності законів тощо (§ 124) [8, с. 8–15].

Отже, академік С. Дністрянський був переконаний, що без закріплення в системі державних органів принципу розподілу влади на окремі гілки та забезпечення прав і свобод громадян як мінімум не може існувати конституції в її новітньому (сучасному) розумінні [9]. Тому при створенні проекту Конституції ЗУНР як суверенної, правової, демократичної, унітарної, президентсько-парламентської республіки учений суворо дотримувався цього фундаментального принципу організації державної влади. І попри те, що за умов війни та короткого періоду існування ЗУНР юридичний конституціоналізм не набув фактичного втілення, теоретичні ідеї С. Дністрянського про незалежність і рівноправність органів державної влади залишаються актуальними і в наш час. Адже без тісної і всебічної взаємодії гілок влади, як справедливо зазначає В. Погорілко, неможливе не лише формування, але й функціонування органів державної влади [10, с. 87].

Проблема взаємодії між окремими гілками державної влади була однією з центральних тем і в наукових працях В. Старосольського (1878–1942) – визначного українського вченого, правника, соціолога, громадського і політичного діяча, яскравого представника політико-правової думки державницького спрямування. Як зазначають дослідники його інтелектуальної спадщини, О. Гринів, Р. Демчишак, Ю. Древницький, В. Згурська, І. Кресіна, С. Максимович, П. Стецюк, Т. Ходек, у своїх наукових працях учений простежив історію розвитку ідеї поділу влади від найдавніших часів до сучасних конституційних доктрин.

Однак, на відміну від С. Дністрянського, В. Старосольський критично ставився до теорії поділу влади в її класичному варіанті, будучи переконаний, що жодна з трьох влад не є носієм виключно лише тієї влади, яку вона здійснює. На його думку, це стосувалося насамперед так званої верховної влади, яку визнають виконавчою владою у кожній державі. Насправді, її правова участь у законотворчості та частково у судочинстві надто велика, а адміністративні функції обмежені, щоб можна було називати її «виконавчою», адже таке означення не виражає її головної функції, а саме, не вказує на становище верховної влади власне поза владами, які мають визначену відповідно до потрібного поділу компетенцію, та на її незалежний від того поділу характер. На думку мислителя, верховна влада в державі є інституцією, в якій виявляється саме єдиність держави і державної влади, є засадничим стрижнем усіх влад, визначаючою і спрямовуючою їх силою, а тому її не лише доцільно, а й необхідно виділити в окрему гілку влади [12, с. 185].

В. Старосольський стверджував, що законодавча влада завжди містить елементи виконавчої, а іноді й судової влад, і, навпаки, законодавча влада фактично належить і двом іншим владам. Виконавча влада також виконує деякі завдання законодавчої і судової влади. Аналогічно судова влада не повністю належить судовій гілці влади, а тому здійснює деякі функції законодавчого і виконавчого порядку. Тому у схему трьох влад, вважав мислитель, неможливо вмістити усі владні установи модерної держави [12, с. 184]. Усі влади, на думку В. Старосольського, мають бути абсолютно відокремлені одна від одної щодо осіб, які їх здійснюють. Особовий склад кожної влади, на його переконання, повинен бути чітко розмежованим; окрім того, жодна влада не повинна залежати від іншої, підпорядковуватись їй. З огляду на це усі гілки влади мають взаємно доповнювати одна одну, між собою вони повинні зберігати необхідний зв'язок і взаємоузгодженість під час прийняття рішень. Такої ж думки дотримуються і сучасні вчені, зокрема І.В. Процюк, який вважає, що у межах своєї компетенції кожна гілка влади повинна бути самостійною, рівною і незалежною від інших, обмеженою тільки законом. Поєднання однією гілкою влади, в тому числі і законодавчою, функцій інших є неприпустимим, тому що призведе до тиранії диктату [13, с. 17-18].

Та все ж, на думку В. Старосольського, послідовне втілення цих приписів неминує б спричинилося до розподілу держави на різні, нічим не взаємопов'язані організації. Запобіжний засіб мислитель вбачав у потребі неохопленої тривладним поділом установи, що утримувала б між ними зв'язок, виступала б запорукою єдності держави та стримувала і врегульовувала би розбіжності у функціонуванні трьох різних влад. Таку верховну владу у державі, на його переконання, має представляти її глава. Відповідно до форм правління, В. Старосольський виділяв монарха як верховну владу у монархії та виборного главу (з титулом президента) республіки [12, с. 186].

Водночас, не заперечуючи ідеї поділу влади, В. Старосольський вважав, що вона апіорно суперечить вченню про народну суверенність, яке визнає лише одну владу – народ, і не допускає жодних обмежень верховної, самостійної, незалежної, неподільної і повної народної влади, у т.ч. поділ її на різні напрями [11, с. 134]. Свою позицію вчений аргументував тим, що теорія поділу влад, визнає виключно за народом лише законодавчу владу; та, поза тим, безпосереднє народоправство, коли носієм законодавчої влади є народ як безпосередній, непохідний законодавчий орган, – є рідкісною формою народовладдя, а поширене, головне, опосередковане народоправство, система репрезентації, коли носієм законодавчої влади виступає спеціально створений (обраний народом) орган. За допомогою представництва, зазначав В. Старосольський, народ здійснює свою суверенність, передусім у законодавстві, адже послі презентують не лише своїх виборців, а увесь

народ [12, с. 190-191]. Такої ж думки дотримується в наш час, зокрема Р. Демчишак, який вважає, що точкою примирення концепцій розподілу влад та народного суверенітету залишався той факт, що одна із гілок влади – законодавча – однозначно визнавалася за народом, що підштовхувало до висновку про те, що в демократичній державі мало панувати, бодай у сфері законодавства, безпосереднє народоправство [14, с. 66–69].

Невипадково судову владу В. Старосольський також аналізував в контексті сумісності концепцій розподілу влад та народного суверенітету. Перша вимагала організації судів відповідно до аристократичного принципу, друга – демократичного. Виборність суддів чи призначення їх главою держави, законодавчою або ж виконавчою владою у той чи інший спосіб реалізують принцип народного суверенітету. З метою захисту прав громадян та недопущення безконтрольності у діях виконавчої влади передбачались адміністративні суди, покликані розглядати нормативно-правові акти виконавчої влади на відповідність закону.

Отже, науково-теоретичні концепції С. Дністрянського та В. Старосольського засвідчують, що у міжвоєнний період українські інтелектуали прагнули вибудувати таку систему стримувань і протигаг окремих гілок влади, яка б сприяла ефективній діяльності державних органів і виступала механізмом, що не дозволяв би концентрувати владу в одних руках. Однак невдала спроба здобути українську державність демократичними методами на тлі успішних проектів державотворення, що здійснювалися деякими авторитарними режимами, спонукала ідеологічних опонентів критично оцінювати наукову спадщину вищезгаданих учених. Як справедливо зазначає В. Резнік, несумісність поглядів на методи досягнення української державності закономірно вилилась у протилежні погляди на принципові засади цієї державності [15, с. 13] як реакція на бездержавний стан та утиски прав української нації. З огляду на це з'являлись нові концепції, які містили чимало конструктивних думок стосовно державного устрою майбутньої незалежної України.

Серед знакових постатей, на ідеях якого формувалась українська політико-правова думка цього періоду, – В'ячеслав Липинський, історик, публіцист, державний і політичний діяч, теоретик українського консерватизму. Учений, зазначає Д. Гаврилюк, був глибоко розчарований практикою демократичного будівництва та народницькою елітою, її нездатністю впоратися з проблемами державного будівництва – організацією армії, служби безпеки, поліції, адміністративного апарату, неспроможністю керувати нацією [16, с. 166]. В. Липинський мріяв про органічне об'єднання єдиною правосвідомістю, ідеологією, однаковим ставленням до методів і способів її здійснення, внаслідок чого встановиться єдиний український правопорядок – українська державність розбудову якої пов'язав з відродженням і модернізацією станового суспільства зразка держави часів Богдана Хмельницького [17, с. 326]. Його державотворча концепція найповніше відображена у «Листах до братів-хліборобів», праці, яку сучасні вчені називають «державницьким Євангелієм» України [18, с. 142]. У ній В. Липинський, аналізує причини, які призвели до знищення української державності і доходить висновку, що «побили ми себе самі. Ідеї, віри, легенди про одну-єдину, всіх Українців об'єднуючу вільну й незалежну Україну провідники нації не створили, за таку ідею не боролись і тому, розуміється, така Україна здійснитись, прибрати реальні живи форми не змогла» [19, с. 16]. Мислитель був переконаний, що подолати перманентну кризу державності можна лише за умови, що на ідейно й морально чистих підставах народиться нова творча українська віра [19, с. 17]. Тобто, нова ідеологія, ідеологія українського консерватизму, основоположником якої він став.

Основною формою державного устрою В. Липинський вважав класократію, тобто розуміння кожним класом свого місця й призначення за наявності провідного класу (еліти), що міцно спирається на авторитет всіх класів почуттям спільності. На його думку, це мав бути державний лад, зорієнтований на співробітництво всіх класів, на обмеження Верховної Гетьманської влади законом, який стоїть над Гетьманом так само, як над всіма [20, с. 172].

Класократія для В. Липинського була альтернативою демократії та охлократії. Власну концепцію він називав «українським гетьманським націоналізмом» або «українським монархізмом» [21, с. 134] і дотримувався думки, що лише спадкова монархія на чолі з гетьманом може об'єднати українську націю, відродити стару національну традицію. Майбутня українська держава мала постати у формі дідовичного, а не виборного гетьманства з обов'язковою передачею успадкованої гетьманської влади. Гетьман мав уособлювати державу і бути своєрідним «національним прапором», найважливішим символом держави. У Гетьмані В. Липинський бачив особу, здатну об'єднати навколо себе всю Україну попри політичні, регіональні, національні й організаційні. Він був переконаний, що без гетьманату, здатного примирити конфліктуючі політичні угруповання, українці «будуть боротися за владу і паплюжити одне одного, як це завжди бувало». Однак В. Липинський був носієм так званої ідеї нового гетьманства або ідеї нового монархізму, з огляду на те, що класократія наділяла главу держави – гетьмана, винятково символічними повноваженнями. Згідно з концепцією кла-

сократії, реальна влада мала належати органам законодавчої і виконавчої влади, регулюватися конституцією і зосереджувалися в руках парламенту.

З огляду на це В. Липинський у процесі забезпечення функціональності суспільства визначальну роль надавав самодіяльності громадян. Він не визнавав патерналістського обов'язку держави, бо вважав, що держава лише тоді життєздатна, якщо базується на ініціативу особи: «Тільки на місцях: по селах і волостях, тільки в продукуючих класах: в селянстві, в робітництві, в культурнім працюючим поміщицтві, в технічно творчій міщанстві, зазначав мислитель, – виробляється і знайдуться організатори держави. Забезпечити цю природну й єдине раціональну людську селекцію якнайширшою децентралізацією й якнайбільшим збереженням чистоти класового принципу – ось велике завдання будучої Української Держави» [19, с. 45].

Однак попри те, що ідея нового монархізму містила прогресивні норми законодавчого регулювання, форму політичного режиму, який В. Липинський вважав оптимальним, сучасні вчені характеризують як «вторитаризм» [22, с. 172] з огляду на те, що основні атрибути держави в класократії є авторитарними. Водночас, слушною є думка Я. Пеленського, що на тогочасному етапі історичного розвитку гетьманська монархія була найперспективнішою формою державного управління на Україні, бо саме вона могла б легітимізувати державну владу» [23, с. 140].

У подальшому монархічні ідеї розвивали галицькі історики та публіцисти Стефан Томашівський (1875–1930) та Василь Кучабський (1895–1945), які, дотримуючись традиційних консервативних концепцій В. Липинського, мали власне бачення державного устрою в Україні. Так, консервативна концепція С. Томашівського, викладена у працях «Українська історія», «Під колесами історії» (1925), «Про історію, героїв і політику» (1929) та ін., базувалася на чотирьох ідеях: особливій ролі Галичини та уніатської церкви в майбутньому державотворенні; українському консерватизмі; об'єднуючій національній ідеї та європеїзації українського руху з опорою на власні сили. На особливості Галичини наголошував також автор концепції «позитивного мілітаризму» В. Кучабський, який сформулював основні завдання та цілі консерватизму у таких працях, як «Большевизм і сучасне завдання українського Заходу», «Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові», «Західна Україна у боротьбі між Польщею і більшовизмом 1918–1923» та ін. Головну роль у боротьбі за заснування майбутньої монархічної держави В. Кучабський відводив військовим через втрату іншими соціальними групами спроможності очолити процес державотворення. Однак заперечення ефективності демократичного правління та міфологізація класократичної моделі державного устрою не відповідали політичним та соціальним реаліям міжвоєнної пори, а відтак вони не мали перспективи свого практичного втілення.

На фоні кризи лібералізму, неспроможності еліти зорганізувати результативну боротьбу за відновлення державної незалежності, в українській політико-правовій думці міжвоєнного періоду набула популярності політична та правова ідеологія модерного українського націоналізму. Свого розвитку вона досягла на західноукраїнських землях у працях знакових мислителів і політиків – Д. Донцова, Ю. Липи, М. Сціборського, С. Ленкавського, Є. Коновальця та ін., які активізували пошуки так званого третього шляху для України, вбачаючи його в націократії як формі державного управління. Про це йдеться в працях сучасних науковців О. Багана, Т. Бойка, А. Бутенка, І. Вдовичина, С. Квіта, Г. Ковальського, Р. Ковалю, О. Лернатовича, І. Мамонтова, Р. Онуфрієва, М. Посівнича, О. Ситника, О. Сича, Б. Червака, І. Шліхти а інших.

Так, Д. Донцов у трактаті «Націоналізм» (1926 р.) сформував радикальну авторитарну концепцію «вольового» націоналізму. Однак він не вибудував чіткої концепції державності України, приділяючи більше уваги ідеологічним, аніж державотворчим питанням. Власне, Д. Донцов активно пропагував так звану теорію ордену, протилежну багатопартійному устрою демократичного суспільства. Він віддавав перевагу, як зазначає В. Резнік, політичним системам тоталітарного типу (італійський фашизм, німецький націонал-соціалізм, ленінсько-сталінський більшовизм тощо). Ідеальну українську державу Д. Донцов бачив політичним устроєм, який спирається на охлократичні засади, коли невелика партія «орденського типу» накидає свою тоталітарну волю решті суспільства» [22, с. 13]. Однак, на нашу думку, ототожнювати український націоналізм з італійським чи німецьким фашизмом не коректно, адже він виник у середовищі пригнобленої нації як національно-визвольний рух, що «поєднував відстоювання природних прав людини із творенням необхідного для цього інституційного поля – власної держави» і поступово став найпомітнішим чинником у політичному житті Західної України.

Близькою до концепції чинного націоналізму Д. Донцова була унікальна модель державного устрою М. Сціборського (1897–1941), сформована у соціально-філософській праці «Націократія» (1935 р.). За М. Сціборським, ідеологія націоналізму дає спроможність тверезими очима дивитися на світ, на всі його різноманітні явища та бачити весь неприхований зміст тих життєвих і моральних законів, що на них лише й може бути оперте здорове існування української нації. Ці ідеї, на пере-

конання М. Сціборського, можна було реалізувати завдяки національній революції, яка була внутрішнім, різноманітним у своїх виявах, ідейним, духовно-вольовим, визвольно-політичним і державотворчим процесом української нації, спрямованим на її звільнення, скріплення, впорядкування та забезпечення для неї гідного існування [24, с. 92]. Оптимальну форму суспільної організації мислитель вбачав у державному синдикалізмі, за яким державний лад будується на поєднанні авторитарних принципів управління, ієрархічності та дисципліни із засадами громадського контролю, виборності та самоуправління.

Власне, це засвідчує, підготовлений М. Сціборським «Нарис проектів основних законів (Конституції) Української держави», в якому він обґрунтував утворення авторитарної республіки і водночас передбачив чітку схему розподілу влади на виконавчу, законодавчу та судову [26]. Згідно з цим проектом, майбутню українську державу мав очолювати Голова - Вождь Нації, який обирається пожиттєво (довічно) Великим Збором Нації, у складі Державного Союму та Верховної Ради Національної Праці. М. Сціборський вважав, що в руках Вождя має зосереджуватиметься авторитарна суть націократичної держави, під якою він розумів поєднання здорових елементів монархізму й відповідальності. Водночас Вождь мав очолювати Державний Уряд і своєю владою призначати Державних Секретарів (міністрів) як зі складу Державної Ради, так і з поза неї. Державні Секретарі мали б відповідати за свої уряди не перед Державною Радою, а перед Головою Держави, і звільнятися зі своїх постів за його наказом. Голова держави покликаний був здійснювати «вищий догляд за чинністю законодавчих, виконавчих і судових органів Держави, а також очолювати уряд, розпускати або тимчасово зупиняти «у випадку потреби» діяльність законодавчого органу, мав право абсолютного вето на закони.

Законодавчу владу, на думку М. Сціборського, повинна була представляти Державна Рада, члени якої мали обиратися шляхом голосування на засадах загального виборчого права. Висувати кандидатів мали синдикати і Господарські ради виборчих округів, а у голосуванні брати участь населення відповідного округу. Завдання Голови Держави полягало в координації дій законодавчої та виконавчої гілок влади. Судова влада була покликана стояти на сторожі законності і конституційності [26, с. 100].

Отже, М. Сціборський пропонував будувати українську державну владу на принципах національної диктатури. Згодом вона мала еволюціонувати до громадського суспільства, покликано-го створити загальні умови переходу нації до нормального націократичного устрою, що замінить режим диктатури. Як справедливо зазначає Г. Ковальський, на відміну від інших авторитарних концепцій, М. Сціборський визнавав диктатуру не як незмінний принцип, а лише як виправдану доцільністю тимчасову методу [27, с. 156]. Мислитель розглядав націократію як республіканську форму, вибудовану «на авторитеті влади й організованій на органічному принципі участі в державному керівництві працюючих верств Української Нації» [25, с. 74].

Прикметно, що концепція націократії не передбачала участі в державному управлінні партій не тільки в період національної диктатури, але й в умовах постійного державного ладу. Їх мали замінити синдикати, об'єднані у Всеукраїнській Господарській Раді – дорадчому органі при законодавчій і виконавчій владі. Водночас націократія не уподібнюється тоталітарній державі, адже допускає існування осередків демократії і «громадської творчості» - синдикатів і органів місцевого самоврядування. Сильна своїм авторитетом і стабільністю націократична влада, на думку М. Сціборського, забезпечуватиме широкі можливості самодіяльності населення в найбільш вагомих для історичних українських умов формах громадського самоврядування (краї, повіти, громади (міські, містечкові, сільські). На всіх рівнях адміністративного поділу держави мали існувати також загальнодержавні адміністративні та господарські установи, які виконуватимуть своє призначення під безпосереднім керівництвом державного уряду. Як справедливо пише Р. Онуфріїв, М. Сціборським була створена нова форма держави (республіканська націократія), яка, на думку автора, дозволяла не тільки не допустити помилок попередніх визвольних змагань українців, а й мобілізувати сили до утвердження держави і її розвитку на міжнародній арені [28, с. 214].

Висновки. У 20-ті роки ХХ століття, коли створення української держави перейшло в реальну площину, українські вчені С. Дністрянський і В. Старосольський розробили конституційні проекти, в яких передбачали систему стримувань і противаг окремих гілок влади, яка не дозволяла концентрувати владу в одних руках. Але невдала спроба здобути українську державність демократичними методами на тлі успішних проектів державотворення, що здійснювалися деякими авторитарними режимами, спонукала ідеологічних опонентів критично оцінювати класичні принципи побудови Української держави. Розчаровані результатами та наслідками національно-визвольної боротьби, вони сформували альтернативні проекти державного устрою України: консерватори - концепцію гетьманської монархічної держави (класократію), а націоналісти – націократію. Попри те, що світоглядні парадигми конституційних проектів, вибудовані представ-

никами української політико-правової думки національно-демократичного, консервативного та націоналістичного спрямування, кардинально різнилися між собою, їх автори намагалися відшукати для української державної моделі все корисне, що міг би дати досвід демократії з її чіткою структурою владних інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравців О.Р. Ідея поділу влади в українській політико-правовій думці XIX – поч. XXI ст.: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Львів, 2018. 25 с.
2. Енциклопедія Львова. Т. 2. За ред. А. Козицького. Львів: *Літопис*, 2008. 608 с.
3. Проект статуту «Основи державного устрою Галицької Республіки». Листопад 1918 р. ЦДІАЛ України, ф. 462, оп. 1, спр. 216, арк. 1-2.
4. Конституція Західноукраїнської Народної Республіки [проект Станіслава Дністрянського] (1920 року). URL: <http://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>.
5. Медвідь А. Щодо закріплення прав людини та основоположних свобод у проектах конституції Західноукраїнської народної республіки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 2. С. 16–23.
6. Стецюк П. Б. Періодизація розвитку та еволюція змісту конституційно-правових доктрин в Україні (до постановки проблеми). *Вісник Львівського національного університету. Сер. юридична*. 2001. Вип. 36. С. 178–185.
7. Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб. Державний історичний архів вищих органів влади і управління України (ДІАВОВУ). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 474. Арк. 1–79.
8. Стецюк П.Б. Проект Конституції ЗУНР академіка С. Дністрянського. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 1999. Вип. 34. С. 8–15.
9. Дністрянський С. Теорія конституції. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 474. Арк. 147.
10. Конституція незалежної України. За ред. В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 428 с.
11. Старосольський В. Політичне право: курс лекцій. Подебради: Український техн.-господарський інститут ЧСР, 1933–1934. 321 с.
12. Старосольський В. Політичне право: курс лекцій. Ч. 14. Реґенсбург-Новий Уль: УТГІ, 1950. 373 с.
13. Процюк І.В. Поділ влади — фундаментальний принцип демократичної правової державності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Випуск 9. 2005. С. 14–24.
14. Демчишак Р.Б. Політико-правова сутність, повноваження та розподіл державної влади у політологічній спадщині Володимира Старосольського *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, II(4), Issue: 23, 2014, с. 66–69. www.seanewdim.com.
15. Рєзнік В. Державницькі теорії Д. Донцова і В. Липинського: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. К., 2008. 18 с.
16. Гаврилюк Д. Державницька концепція В. Липинського. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Історія, економіка, філософія. 2008. Вип. 14. С. 166–176.
17. В'ячеслав Липинський та його доба: Книга перша: наукове видання / упорядники: Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ, 2010. 560 с.
18. Смолій В.А., Ричка В.М. В'ячеслав Липинський та його праця «Україна на переломі. 1657–1659». *Український історичний журнал*. 1992. № 3.
19. Липинський В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Писані 1919–1926 рр. Відень, 1926. 540 с.
20. Огородник І., Русин М. Українська філософія в іменах. К., 1997. 326 с.
21. Стисло Т.Р. Консервативна концепція держави у поглядах В. Липинського та його прихильників. *KELM*. 2023. № 5. С. 106–109.
22. Приходько Сергій. Модель політичної системи В. Липинського. В'ячеслав Липинський в історії України. К., 2002. С. 162–163.
23. Пеленський Я. В'ячеслав Липинський засновник державницької школи в українській історіографії. *Український історичний журнал*. 1992. № 3.
24. Сціборський М. Націократія. Вінниця. Державна картографічна фабрика, 2007. 106 с.
25. Сціборський М. Нарис проекту основних законів (Конституції) Української Держави. *DIASPORIANA.ORG.UA*. Електронна бібліотека. URL: <https://diasporiana.org.ua/politologiya/16540-stsiborskiy-m-naris-proektu-osnovnihzakoniv-konstitutsiyi-ukrayinskoyi-derzhavi/> Дата звернення: 22.12.2021).

26. Альтер П. Звільнення від залежності і пригноблення: до типології націоналізму. Націоналізм: Антологія. Упорядники: О. Проценко, В. Лісовий. К: *Смолоскип*, 2010. С. 555–573.
27. Ковальський Г.Є. Соціально-філософські аспекти націократичної теорії. *Наука. Релігія. Суспільство*. № 2, 2009. С. 152–157.
28. Онуфріїв Р.М. Націократична концепція держави М.Сціборського. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2020 р., № 1 (67), том 1. С. 210–215.